

ĐÔI ĐIỀU MẠN ĐÀM VỀ VIỆC CÚNG GÀ NGÀY MỪNG 3 TẾT CỦA NGƯỜI VIỆT VÙNG TÂY NAM BỘ

Lê Thanh Tùng¹

Ở mỗi vùng, miền có truyền thống và cách thức ăn Tết Nguyên đán khác nhau, tạo thành bức tranh đa sắc màu trong bản sắc văn hóa tết của người Việt.

Trong rất nhiều cái khác biệt, gà - món lễ vật cúng cũng đã hóa thân vào đó. Tại sao người Việt ở miền Bắc, miền Trung thường cúng gà vào “điểm giao thừa” - đêm giao thừa, còn ở miền Tây Nam Bộ thì không (nếu có thì cũng rất hiếm) cúng gà vào đêm giao thừa? Phần lớn người Việt vùng Tây Nam Bộ chỉ cúng gà vào ngày mừng 3 tết. Vậy cúng gà vào ngày mừng 3 có ý nghĩa gì?

Ở miền Bắc và miền Trung, vào đêm giao thừa, mâm lễ cúng được bày biện đầy đủ vật phẩm. Trong đó, chủ yếu là *xôi gấc* và *gà*. Theo một vài quan niệm cho rằng, *xôi gấc* màu đỏ biểu thị cho sự no đầy, may mắn trong năm. Gà biểu thị cho năm đức tính: *văn, võ, dũng, nhân, tín*. Với ý nghĩa đó, lý giải tại sao việc cúng gà, người ta thường chọn gà trống để cúng chứ không chọn gà mái. Như vậy, cúng *gà* vào đầu năm mới - đêm giao thừa như một ước vọng cho con cháu, mọi người trong gia đình hội tụ được sức mạnh qua 5 điều diễn giải từ biểu tượng con “gà”, cùng với đó là niềm tin vào sự đầy đủ, no ấm, may mắn,... như màu của *xôi gấc*.

Có lẽ chịu ảnh hưởng của Nho giáo sâu đậm, nên hình tượng con gà vốn gắn liền với đời sống nông nghiệp lại được khoác lên mình đầy đủ đức tính của một con người lý tưởng Nho giáo và tính thiêng.

¹ Hội viên Hội Khoa học Lịch sử tỉnh An Giang; Giảng viên Trường Đại học An Giang - Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh. Địa chỉ liên hệ: Số 25, Võ Thị Sáu, Đông Xuyên, Long Xuyên, An Giang. Email: mackhaithiendi@gmail.com

Ở Tây Nam Bộ, nhất là ở vùng nông thôn, việc cúng gà ngày tết không vào thời điểm đêm giao thừa, mà thường cúng vào ngày mùng 3 tết.

Mâm cỗ cúng đêm giao thừa ngày Tết Nguyên đán trong nhiều gia đình ở vùng Tây Nam Bộ rất đơn giản: bánh, trà, mâm trái cây, hoa,... Và dường như hiếm cúng gà (chúng tôi có nhiều năm đến rất nhiều gia đình của người Việt và người Khmer ở vùng Tây Nam Bộ thấy rõ điều này). Vì vậy, việc cúng gà ngày tết trong gia đình người Việt Tây Nam Bộ dường như không mang hàm nghĩa luân thường Nho giáo và ý nghĩa cầu mong cuộc sống sung túc,... như mâm cỗ gia đình người Việt ở miền Bắc và miền Trung.

Trong quan niệm của người Việt ở mỗi vùng, mâm lễ cúng mùng 3 tết có nhiều ý nghĩa khác nhau. Nhưng, quan trọng nhất vẫn là cúng tổ tiên ông bà, cha mẹ về “nơi trú ngụ của linh hồn” sau ba ngày ăn tết cùng con cháu; và sẵn tiện, mâm lễ cúng này cũng cúng vái luôn đất đai viên trạch.

Khác với nhiều vùng miền khác, ở Tây Nam Bộ, mâm cỗ cúng mùng 3 trong gia đình người Việt rất đơn giản: 1 bình hoa, 1 đĩa 5 thứ trái cây, 2 cây đèn cầy, 3 cây nhang, 3 chén rượu, 3 chén trà; 1 đĩa mứt, 1 khoanh bánh tét, 1 đĩa muối, gạo; 1 con gà trống luộc. Tùy gia đình bày biện thêm vài món khác nhau, nhưng không là “mâm cao cỗ đầy”, chẳng hạn như: cá lóc nướng, đĩa thịt quay,... Vậy cúng gà vào mùng 3 có ý nghĩa gì?

Cúng gà vào đêm giao thừa là truyền thống có từ rất lâu đời. Người Việt trong quá trình Nam tiến sinh sống ở vùng đất mới đối diện với nhiều khó khăn, thiếu thốn, nên cách thức “ăn tết”, mâm cỗ cúng ngày tết cũng gọn nhẹ, đơn giản, phù hợp

với điều kiện sống của gia đình, hoàn cảnh sống, điều kiện tự nhiên ở vùng đất mới. “Có gì cúng nấy” là đặc điểm nổi bật trong các lễ hội tín ngưỡng dân gian của người Việt vùng Tây Nam Bộ. Quan niệm kính ngưỡng thần linh và “người khuất mặt” này cũng được thể hiện trong ngày tết, do đó, trong mâm lễ vật cúng giao thừa, người Việt Tây Nam Bộ thường dùng trái cây, bánh tét,... là những thứ có sẵn, dễ làm hơn là việc tìm “mua gà, mua vịt” - những loại thực phẩm buổi đầu khai phá rất quý giá và khó tìm. Quan niệm “cúng những cái có sẵn” này đã định hình và truyền dẫn qua nhiều thế hệ, trở thành truyền thống văn hóa mâm lễ cúng ngày tết trong gia đình của người Việt Tây Nam Bộ; ngày nay, dù rằng cuộc sống có nhiều thay đổi nhưng lễ vật cúng vẫn được thể hiện như vậy, không có “gà” hay “vịt”...

Một đặc điểm nữa dẫn đến việc người Việt Tây Nam Bộ không cúng gà vào đêm giao thừa là bởi “tính cách đơn giản” cộng với tính “ngang tàng” của con người. Thành phần rời bỏ quê hương bản quán vào Nam Bộ khai phá, định cư là những người trẻ, liều lĩnh, “tội đồ”,... - các thành phần này, vì cuộc sống, họ ít ghi nhớ những hình thức lễ nghi truyền thống của làng xóm, gia đình nơi bản quán. Do vậy, hành trang tín ngưỡng của họ được biểu thị trong trí nhớ “chập chờn” cùng với một chút kiểu cách “ngang tàng” gắn với thực tiễn đời sống, đó là: “cúng thí đại” lấy lòng thành là chính - “trời phật nào đâu trách người qua món ăn” như cá tính “ngang ngang” vốn có của họ - “kêu trời”, “rủa đất”, “chửi quỷ” khi thiên nhiên làm hại con người mặc dù họ rất kính ngưỡng thần linh. Với quan niệm như vậy, nên dần, cách thức mâm lễ cúng được thay thế bằng việc “có gì cúng đó”. Do vậy, việc cúng gà vào mâm cỗ đêm giao thừa của người Việt ở Tây Nam Bộ đã mất đi, thay thế bằng trà, bánh, nước và trái cây, dần thành truyền thống.

Một nguyên nhân quan trọng mà người Việt Tây Nam Bộ không làm thịt gà và cúng các món mặn vào đêm giao thừa nữa là, phần lớn người Việt Tây Nam Bộ theo đạo Bửu Sơn Kỳ Hương, Tứ Ân Hiếu Nghĩa, Cao Đài, Phật giáo Hòa Hảo,... Các tôn giáo bản địa này khi ra đời ảnh hưởng rất lớn đến đời sống tâm linh của người dân vùng Tây Nam Bộ. Những tôn giáo này “cữ sát sanh hại vật”, khuyên tín đồ “hạn chết sát sanh”, con vật nào cũng ham sống, đừng bao giờ sát sanh hại vật khi không quá cần thiết, coi việc sát sanh “ngoài giờ” vào đêm khuya, vào buổi chiều tối,... khi động vật đang ngủ là tội rất nặng. Đạo Tứ Ân Hiếu Nghĩa còn cữ hẳn việc ăn thịt 12 con giáp. Với niềm tin giáo lý, sợ tội lỗi nặng, nên việc làm thịt gà, giết gà và các con vật khác vào buổi chiều, tối được người dân “bỏ hẳn hoàn toàn”. Do vậy mà việc dùng gà làm vật phẩm cúng trong đêm giao thừa được thay thế bằng trái cây, trà, bánh,... Chúng tôi đã nhiều lần phỏng vấn một số tín đồ của các tôn giáo này, họ đều xác nhận: “việc giết hại con vật vào chiều tối hay cúng kiếng đều phạm tội. Cả trong các ngày tết”. Chính điều này mà rất hiếm gia đình nào vùng nông thôn Tây Nam Bộ cúng gà hay “món mặn” vào đêm giao thừa. Như vậy, giá trị đạo đức tôn giáo, giới luật tôn giáo, việc thực hành tôn giáo và tâm lý “sợ tội”,... của tín đồ các tôn giáo này trực tiếp làm cho ý nghĩa của việc cúng gà diễn giải theo tư tưởng Nho giáo không còn tồn tại trong quan niệm của người Việt Tây Nam Bộ.

Có thể nói, với nhiều yếu tố tác động làm cho con gà - động vật cúng tế quan trọng trong thời khắc năm cũ-năm mới, với muôn ngàn niềm tin, ý nghĩa của người Việt miền Bắc, miền Trung dần mất đi theo tính đơn giản hóa, đạo đức hóa của người Việt vùng Tây Nam Bộ. Họ đã thay lễ vật cúng gà bằng những vật cúng đơn giản, nhưng vẫn đảm bảo giá trị, ý nghĩa trong đêm giao thừa quan trọng.

Đó là các lý do khởi giải vì sao người Việt Tây Nam Bộ không cúng gà vào đêm giao thừa như miền Bắc và miền Trung.

Tuy nhiên, thêm một vấn đề cần lý giải nữa là: người Việt Tây Nam Bộ không cúng gà vào đêm giao thừa nhưng cúng gà vào ngày mùng 3 tết? Như đã lý giải, ngày mùng 3 bên cạnh cúng nhiều “đối tượng”, thì quan trọng nhất vẫn là ý nghĩa cúng tống tiễn ông bà, cha mẹ,... về nơi “linh hồn trú ngụ”; và ghép vào đó là lễ cúng đất đai viên trạch,... Vì đối tượng cúng chính là *ông bà, cha mẹ* nên phần nào đã quy định vật phẩm cúng tống tiễn này.

Khi công cuộc khai hoang lập làng ở vùng Tây Nam Bộ được ổn định, con người từ khi sinh ra, lớn lên đến qua đời không ai không gắn bó với con gà. Gà là thực phẩm “quý” và “sang” nhất trong các loại thực phẩm bình dân ở Tây Nam Bộ. Ai đến nhà được chủ gia đãi thịt gà coi như vị khách quan trọng, thân quý. Thịt gà là món ăn ngon nhất, xa xỉ nhất. Vì vậy, trước đây, khi cuộc sống còn nghèo khó, gia đình muốn mâm thịt con gà để ăn phải đợi con cháu, ông bà, cha mẹ sum họp đầy đủ mới làm. Thịt gà trở thành vật phẩm hàm biểu nội dung để đánh giá đạo đức, lòng hiếu thảo,... của con, cháu - ai ăn gà mà ăn đùi, mề, gan,... thì coi là bất hiếu; làm con gà đãi cha mẹ là người con rất có hiếu; thậm chí “mua chuộc” cha mẹ để nhằm mục đích nào đó cũng bằng thịt gà,... Đặc biệt, thịt gà rất được ông bà, cha mẹ già ưa thích, bởi ngon, mềm và ăn không ngán. Có thể nói, thịt gà là loại thịt “lấy lòng”, báo hiếu của con cháu đối với ông bà, cha mẹ,... khi còn sống hay qua đời. Do vậy, với ý nghĩa lễ cúng chính ngày mùng 3 là tiễn vong linh ông bà, cha mẹ, nên để thể hiện lòng hiếu kính, người Việt Tây Nam Bộ đã mâm gà cúng tống tiễn ông bà trước khi về với “nơi trú ngụ của linh hồn”. Ý nghĩa này theo thời gian đã xác lập tính

truyền thống về việc cúng gà vào sáng ngày mùng 3 tết của gia đình người Việt Tây Nam Bộ.

Bên cạnh niềm kính yêu, thể hiện hiếu đạo qua món ăn gân gũ, sở thích của ông bà, thì một yếu tố văn hóa khác khá quan trọng chi phối và lồng ghép vào việc cúng gà ngày mùng 3 là: *niềm tin vào họa hay phúc của gia đình qua cái vảy-giò gà* trong ngày cúng này. Vảy giò của con gà cúng mùng 3 được xem là rất quan trọng cho sự khởi đầu một năm đối với gia đình, gia đạo, cá nhân của người chủ cúng. Việc *coi vảy giò gà* ngày mùng 3 rất phổ biến ở Tây Nam Bộ. *Giò gà* cúng xong được gia chủ hoặc người lớn tuổi (được mời đến) *xem* và *phán* về họa, phúc, sự nghiệp, tiền tài,... liên quan đến gia đình,... Khi *xem* và *phán* xong, người chủ cột chỉ treo hai giò gà (chân gà) lên mái hiên trước cửa nhà cho đến tết năm sau. Niềm tin của gia đình vào điều may mắn, hạnh phúc, tai họa,... từ cái... giò gà, nên phần lớn những người được nhờ “xem” và “phán” vảy giò gà đều nói những lời tốt lành, hoặc dù có biểu hiện sự “xui rủi” thì cũng “ém” trong lòng, nói ra cái “xui” rất hạn chế để gia chủ an tâm, và người coi-phán cũng không bị cho là “truyền lời trù ẻo” vào đầu năm.

Với hai niềm tin: (1) niềm tin vào sự báo hiệu, đãi món ngon gân gũ cho ông bà, cha mẹ ăn trước khi về “nơi trú ẩn” sau những ngày tết, và (2) niềm tin vào sự linh nghiệm của,... vảy giò gà cho khởi đầu của năm, nên người Việt vùng Tây Nam Bộ cúng gà vào ngày mùng 3, chứ không cúng gà vào đêm giao thừa như ở miền Bắc, miền Trung.

Qua mục thị nhiều năm và kinh nghiệm, ý nghĩa dân gian mà chúng tôi sưu tầm được, có thể hiểu, ý nghĩa của việc cúng gà vào sáng ngày mùng 3 tết của người

Việt vùng Tây Nam Bộ là: (1) thể hiện lòng thành kính, báo hiếu đối với ông bà, cha mẹ, và (2) thể hiện niềm tin họa-phúc cho gia đình trong một năm. Hai niềm tin này lồng vào nhau, khiến cho con gà trên mâm cỗ cúng mừng 3 của người Việt Tây Nam Bộ vẫn còn mãi, trong sự khác biệt văn hóa Tết ở vùng, miền.

L.T.T

Tài liệu tham khảo:

1. Lương Thị Thoa chủ biên & Đinh Văn Nghĩa & Nguyễn Thị Kiều Trang & Trần Nam Trung. (2015). *Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên ở một số quốc gia trên thế giới và Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia - Sự Thật.
2. Toan Ánh. (1992). *Tìm hiểu phong tục Việt Nam - Nếp cũ - Tết lễ - Hội hè*. Hà Nội: Nxb. Thanh Niên.
3. Toan Ánh. (1996). *Phong tục thờ cúng trong gia đình Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa dân tộc.
4. Trần Đăng Sinh. (2002). *Những khía cạnh triết học trong tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của người Việt ở Đồng bằng Bắc Bộ hiện nay*. Hà Nội: Nxb. Chính trị Quốc gia.
5. Trần Ngọc Thêm chủ biên. (2013). *Văn hóa người Việt vùng Tây Nam Bộ*. Hồ Chí Minh: Nxb. Văn hóa - Văn nghệ.
6. Vũ Ngọc Khánh. (1996). *Tín ngưỡng làng xã*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa dân tộc.
7. Vũ Ngọc Khánh. (2001). *Tín ngưỡng dân gian Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa dân tộc.

